

Az izraeli–jordániai fegyverszüneti egyezmény megkötése, 1949

KÁDÁR JÓZSEF

Absztrakt

Az első arab–izraeli háborút lezáró fegyverszüneti egyezmények nagy jelentőséggel bírnak a Közel-Kelet történetében. A dolgozat betekintést ad a jordániai–izraeli fegyverszünet megkötésének történetébe, mindenképp pedig abba, hogy mik voltak Jordánia és Izrael politikai céljai, és azokat milyen eszközökkel kívánták elérni. Ezenkívül a két ország között lezajlott konfliktusokra is nagy hangsúlyt fektet.

Kulcsszavak: arab–izraeli háború, fegyverszünet, 1949, Abdalláh király, Izrael, Jordánia

Bevezetés

Az Izrael Állam létrejötte miatt kirobbant első arab–izraeli háborút lezáró fegyverszüneti egyezmények problémaköre eddig nem tartozott a magyar történetírás kedvelt témái közé. Az arab–izraeli konfliktussal foglalkozó magyar nyelvű szakirodalom kevés van, és azok is jórészt a katonai eseményekre koncentrálnak.¹ Épp ezért e dolgozat elsősorban az angol nyelvű szakirodalomra és a szintén angol nyelvű forrásgyűjteményekre épül. Úgy vélem, szükség van arra, hogy ne csak a hadi eseményekre, hanem a mögötte húzódó politikai csatározásokra is koncentráljunk, ugyanis ez is fontos része a térség történelmének. A háborút lezáró, 1949-ben megkötött fegyverszüneti egyezmények pedig máig ható következményekkel jártak.

A Közel-Kelet történelmének bonyolult szövedékében érdemes külön vizsgálni az izraeli–jordániai fegyverszünetet és születésének körülményeit.

¹ Pl. Makai György: *Izrael három háborúja*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1968.; Oszetzky Tamás: *Arab–izraeli háborúk, 1948–1982*. Zrínyi, Budapest, 1984.

Jordánia uralkodója, Abdalláh király, aki már évtizedek óta szoros kapcsolatot ápolt a palesztinai zsidókkal, legfőbb célja a háború idején az volt, hogy megszerezze a Nyugati Part területét, és azt saját államához csatolja. Az Izraellel való tárgyalásait is ebben a szellemben folytatta. Épp ezért a zsidó állam és Jordánia közötti fegyverszüneti tárgyalások különböztek a többi tárgyalássorozattól, amely a zsidó állam és a többi arab állam között zajlott.

A jordániai–izraeli kapcsolat a háború alatt

Abdalláh még 1947. november 17-én megállapodott a cionistákkal, miszerint ha Jordánia rákényszerülne a „Palesztina invázióját végrehajtó arab erőkhöz történő csatlakozásra, tevékenységét kizárólag az arab területekre fogja koncentrálni”.² Célja elsősorban a Nyugati Part (Ciszjordánia) annektálása, valamint Egyiptom és Szíria térségben való közvetlen megjelenésének megakadályozása volt.³ Fontos azonban megemlítenünk, hogy egészen Izrael Állam megalapításáig Abdalláh politikai céljai között nemcsak a Nyugati Part, hanem az egész palesztinai brit mandátum területének saját államába való beolvasztása is szerepelt, ahol a zsidók csak autonómiával rendelkeztek volna.⁴

Amikor a háború 1948. május 15-én megkezdődött, az Arab Légió⁵ átlépte a Jordán folyót, és behatolt a Nyugati Part területére, hogy az arab lakta területeket birtokba vegye. Május 28-án pedig Jeruzsálem óvárosát foglalta el. Jeruzsálem megszerzése mindkét fél céljai között szerepelt, így érthető,

² Rostoványi Zsolt: *Együttélésre ítélve. Zsidók és palesztinok küzdelme a Szentföldért*. Corvina, Budapest, 2006. 104.

³ Ennek érdekében Abdalláhnak még azt sikerült elérnie, hogy az Arab Liga őt nevezze ki az arab hadseregek közös főparancsnokságának élére, és így a Palesztina megtámadására vonatkozó tervet az ő érdekei szerint dolgozzák ki. Uo. 106–107.

⁴ Karsh, Efraim: *The Collusion That Never Was: King Abdullah, the Jewish Agency and the Partition of Palestine*. *Journal of Contemporary History*, 34. évf., 4. sz. (1999. október) 570., 582.

⁵ Jordánia britek által vezetett és kiképzett hadserege. Élén a brit John Bagot Glubb (Glubb pasa) (1897–1986) állt, aki a transzjordániai brit mandátum ideje alatt érkezett a térségbe. 1930-tól az Arab Légió részeként felállított Sivatagi Erők parancsnoka lett, 1939–1956 között az Arab Légió főparancsnoka. Salibi, Kamal: *The Modern History of Jordan*. I.B. Tauris, New York, 2010. 115–116.

hogy éppen itt zajlott a háború legvéresebb csatája.⁶ A Nyugati Part északi részét, az ún. Náblusz–Túl-Karm–Dzsenin háromszöget viszont az iraki hadsereg tartotta ellenőrzése alatt.⁷ A nyugati parti katonai helyzet a háború alatt ezt a képet mutatta.

A háború kezdeti szakaszában az izraeli–jordániai hivatalos kapcsolat is megszakadt egy rövid időre. 1948 augusztusában azonban ismét tárgyalóasztalhoz ültek. Jordánia azt akarta elérni, hogy a Nyugati Part Jordánia kezén maradjon, és ehhez Izrael támogatására is szüksége volt. A zsidó állam azonban ekkor még nem foglalt állást ebben a kérdésben.⁸ Sőt Avrahám Sela tanulmánya szerint Izrael ekkor még egy gyenge palesztin államot is szívesebben látott volna a szomszédságában, mivel azt nem tartották volna saját magukra nézve olyan veszélyesnek, mintha az arab területeket Jordániához csatolták volna.⁹ Móse Sárett¹⁰ ezzel kapcsolatban tett kijelentése szerint Izrael „annyira ki van ábrándulva Abdalláh királyból céltalan vadsága miatt, hogy egy kisebb és gyengébb szomszédot sokkal vonzóbbnak tart egy nagy és erős szomszédnál”.¹¹

A két állam hadseregének tisztikara azonban az ENSZ kezdeményezésére már 1948 júniusától kezdve tárgyalt egymással. Ennek eredményeként november 30-án Izrael részéről Móse Dajan alezredes¹², Jordánia részéről

⁶ Rostoványi, 109.

⁷ Jensehaugen, Jørgen – Henriksen Waage, Hilde: Coercive Diplomacy. Israel, Transjordan and the UN – a Triangular Drama Revisited. *British Journal of Middle Eastern Studies*, 39. évf., 1. sz. (2012. április) 82–83.

⁸ Ben-Dror, Elad: The Armistice Talks between Israel and Jordan, 1949: The View from Rhodes. *Middle Eastern Studies*, 48. évf., 6. sz. (2012. november) 880.

⁹ Sela, Avraham: Transjordan, Israel and the 1948 War: Myth, Historiography and Reality. Uo. 28. évf., 4. sz. (1992. október) 669.

¹⁰ Móse Sárett (1894–1965) cionista politikus, 1933-tól a britekkel való kapcsolattartás volt a legfőbb feladata. Izrael Állam megalapítása után az első külügyminiszter. Az izraeli delegációk közvetlen felettesének számított a fegyverszüneti tárgyalások alatt. 1954–1955-ben miniszterelnök.

¹¹ Idézi: Bradshaw, Tancred: Israel and the West Bank, 1948–1951. *Israel Affairs*, 16. évf., 2. sz. (2010. április) 239.

¹² Móse Dajan (1915–1981) katonatiszt. Nagy érdemeket szerzett az 1948-as háborúban és az 1949-es fegyverszüneti tárgyalásokban is tevékenyen részt vett. Később az izraeli hadsereg vezérkari főnöke (1953-tól), majd politikusként mezőgazdasági miniszter (1959–1964), védelmi miniszter (1967–1974) és külügyminiszter is volt (1977–1979).

Abdalláh at-Tall alezredes¹³ tűzszünetet kötött.¹⁴ Ezzel azonban nemcsak a harcokat szüntették be, hanem megállapodás született Jeruzsálemmel kapcsolatban is. Az Arab Légiónak ugyanis május vége óta megszállás alatt tartotta az óvárost, ezzel teljesen elvágva az izraeliek elől a Szkópusz-hegyen lévő zsidó enklávét. Az egyezség értelmében a jordániai csapatok „rendszeresen engedélyezik az izraeli konvojok áthaladását a Szkópusz-hegyre”.¹⁵ A tűzszünet jelentősége abban áll, hogy fontos lépést tett afelé, hogy a két fél elismerje egymás területi igényeit és katonai hódításait, vagyis ekkor kezdett létrejönni az a demarkációs vonal, amit később a fegyverszüneti megállapodásban is rögzítettek.¹⁶

Abdalláh, annak érdekében, hogy a Nyugati Part annektálása könnyebben végbemehessen, 1948. december 1-jén konferenciát hívott össze Jerikóba. A gyűlésen kb. 2-3 ezer palesztinai arab vett részt. A konferencián Abdalláhot legfontosabb palesztinai támogatója, Mohamed Ali al-Dzsabari sejk¹⁷ segítségével Palesztina királyává kiáltották ki, amivel jelentősen megnőtt a befolyása az arab világban. Remélte, hogy a Nyugati Part Jordániával való egyesülési folyamata így felgyorsul, és Izraelt kvázi kész tények elé állíthatja a területtel kapcsolatban, hogy így a zsidó állam mihamarabb megegyezzen vele.¹⁸

A december 25-i jeruzsálemi tárgyalásokon felszínre kerültek bizonyos nézeteltérések. Reuven Siloáh¹⁹, Móse Dajan, valamint Saukat asz-Szeti²⁰ és Abdalláh at-Tall Ramle és Lúd (Lydda) városok hovatartozásáról tárgyaltak.

¹³ Abdalláh at-Tall (1918–1973) az Arab Légiónak szolgált alezredesként, a háború alatt az 1948. májusi jeruzsálemi csata hőseként tisztelik, amely után Jeruzsálem katonai kormányzója lett. 1949-ben Kairóba ment, majd 1951-ben, Abdalláh király halála után távollétében halálra ítélték azzal a váddal, hogy részt vett a király elleni merényletben, de ő ezt végig tagadta. Salibi, 188.; Abidi, Aqil Hyder Hasan: *Jordan. A Political Study 1948–1957*. Asia Publishing House, New York, 1965. 13. jegyzet. 27–28.

¹⁴ Ben-Dror, 880.

¹⁵ Gilbert, Martin: *Izrael története*. Pannonica, Budapest, 2000. 226.

¹⁶ Sela, 672.

¹⁷ Al-Dzsabari Hebron polgármestere volt. Robins, Philip: *A History of Jordan*. Cambridge University Press, Cambridge, 2004. 71.

¹⁸ Sela, 672.

¹⁹ Reuven Siloáh (1909–1959) cionista politikus, diplomata. Izrael megalapítása után megszervezte az állam hírszerzési apparátusát, a háború alatt ő irányította a katonai és politikai hírszerzést is. 1949-ben ő vezette az állam fegyverszüneti tárgyalásait.

²⁰ Abdalláh király személyes orvosa és tanácsadója. Ben-Dror, 881.

Ez a két település az izraeli hadsereg ellenőrzése alatt állt, ráadásul Tel-Avivhoz is nagyon közel helyezkednek el, így Izrael számára stratégiai jelentőséggel bírtak. Abdalláh azzal érvelt, hogy a két arabok lakta települést 1947-ben az ENSZ is az arab államnak ítélte.²¹ A király ezenkívül a Gázai övezetet is meg akarta szerezni, Jaffát pedig, mint arab várost korridorról kívánta összekötni a Nyugati Parttal. Izrael ezzel szemben követelte az egész Negev-sivatag feletti ellenőrzést, és igényt tartott az Arab Légiónál által korábban elfoglalt területre, a Holt-tenger északi partvidékére is. Természetesen mindkét fél elutasította a másik követését.²²

Mindeközben Izrael megkezdte offenzíváját Egyiptom ellen abból a célból, hogy kiűzzék az arab csapatokat a Negev területéről.²³ Ez alapvetően befolyásolta a jordániai–izraeli tárgyalások menetét. A hadművelet sikeresnek bizonyult, a Gázai övezet kivételével kiűzték Palesztina területéről az egyiptomi sereget.²⁴ Egyiptom így két hónappal az ENSZ BT 62. számú határozatának kiadása után megkezdte a fegyverszüneti tárgyalásokat. Ez a határozat 1948. november 16-án látott napvilágot, és kimondta, hogy „Palesztina teljes területén fegyverszünetet kell kötni annak érdekében, hogy felszámolják a Palesztina békéjét fenyegető veszélyt”, valamint demarkációs vonal létrehozását írta elő.²⁵ Az egyiptomi–izraeli fegyverszüneti egyezményt végül 1949. február 23-án írták alá. A tárgyalásokat vezető ENSZ-közvetítő, Ralph Bunche²⁶ számára a következő lépés Izrael és a többi arab ország közötti fegyverszüneti megállapodás megkötése lett volna, de Izrael és Jordánia arra törekedett, hogy még mielőtt az ENSZ közvetítésével meg-

²¹ Shlaim, Avi: *The Politics of Partition: King Abdullah, the Zionists and Palestine 1921–1951*. Oxford University Press, New York, 1990. 278.

²² Shlaim. 268.; Ben-Dror. 881.

²³ Ez volt az ún. Horev-hadművelet. Gilbert, 227–228.; Henriksen Waage, Hilde: *The Winner Takes All. The 1949 Island of Rhodes Armistice Negotiations Revisited. The Middle East Journal*, 65. évf., 2. sz. (2011. tavasz) 285.

²⁴ Rostoványi, 113.

²⁵ [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/62\(1948\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/62(1948)), letöltés: 2014. november 10.

²⁶ Ralph Bunche (1904–1971), a politikatudományok doktora, diplomata. Folke Bernadotte gróf halála után nevezték ki ENSZ-közvetítőnek Palesztinába. Feladata Izrael és az arab államok közötti fegyverszünet megkötése volt. A tárgyalások Rodosz szigetén zajlottak. 1950-ben tevékenységéért béke Nobel-díjat kapott. Jensehaugen – Henriksen Waage, 80–81.

kezdődnének a tárgyalások, megegyezésre jussanak.²⁷ 1949. január 16-án Dajan, Élijáhu Szaszon és Abdalláh a király téli rezidenciáján, Sunehben a Negev birtoklása ügyében tárgyalt. Mivel azonban az uralkodó továbbra sem akart kivonulni a Negevből, csupán szabad mozgást akart biztosítani az izraelieknek a területen, a januári–februári tárgyalások megrekedtek. Izrael hiába érvelt azzal, hogy a területet az 1947-es ENSZ-felosztási határozat is a zsidó államnak ítélte.²⁸

Izrael számára ekkor vált világossá, hogy a Negevét erőszakkal kell elfoglalnia, ezért kidolgozták az ún. Uvda-hadműveletet. Az izraeliek próbálták rávenni Bunche-ot, hogy a Jordániával való tárgyalásokkal csak utoljára foglalkozzon, így a hadművelet miatt nem rekednének meg a tárgyalások. Bunche erről hallani sem akart, sőt február 15-én hivatalos meghívást intézett a két államhoz, és kérte, hogy küldjék el delegációjukat Rodoszra.²⁹ Mivel maga Abdalláh is átlátott a szitán, elmondta Bunche-nak, hogy amint a delegációja megérkezik Rodoszra, követelni fogja az izraeliektől, hogy ne indítsanak több katonai akciót Palesztinában.³⁰ Izrael és Jordánia között végül 1949. március 4-én kezdődtek meg a fegyverszüneti tárgyalások.

A fegyverszüneti tárgyalások

Izraelnek Jordániával volt a leghosszabb közös határszakasza, amely alaposan megnehezítette a felmerülő problémák megvitatását, ráadásul a Nyugati Part északi részét az iraki sereg foglalta el, ami tovább bonyolította a helyzetet. Az iraki sereg uralta ugyanis az Ara vádit, amely Izrael számára stratégiai jelentőséggel bírt.³¹ Jordániára várt a feladat, hogy Irak nevében tárgyaljon a zsidó állammal.³² A Negevvel kapcsolatban is megegyezésre kellett jutni, amelyet Izrael akart megszerezni, hogy zavartalan összekötte-

²⁷ Gelber, Yoav: *Israeli-Jordanian Dialogue 1948–1953. Cooperation, Conspiracy or Collusion?* Sussex Academy Press, Brighton, 2004. 73.

²⁸ Ben-Dror, 882–883.

²⁹ Maan, Abu Nowar: *The Jordanian-Israeli War 1948–1951. A History of the Hashemite Kingdom of Jordan.* Ithaca Press, Reading, 2002. 293.

³⁰ Ben-Dror, 883–884.

³¹ Shlaim, 276–278.

³² Iraknak ugyanis nem volt akkora politikai rálátása a konfliktusra, mint Jordániára, ezért egyezséget kötöttek: Jordánia Irak nevében is tárgyalni fog. Jensehaugen – Henriksen Waage, 83.

tést létesítsen Éilat kikötőjével, azonban a területen az Arab Légiónak állomásozott. A zsidó állam már a tárgyalások megkezdése előtt kész katonai tervvel rendelkezett a térség elfoglalására. Egyedül Jeruzsálemmel kapcsolatban értettek egyet a felek. Egyikük sem akarta ugyanis, hogy az ENSZ határozata szerint a város nemzetközi felügyelet alá kerüljön, és belátták, hogy egyikük sem tudja komoly harcok nélkül megszerezni az egész várost, ezért itt hajlottak a felosztásra.³³

Ebből a kiindulópontból kezdődtek meg a tárgyalások 1949. március 4-én. Az izraeli delegációt Reuven Silóah vezette, tagja volt Móse Dajan alezredes is. A kormánytól kapott instrukciók szerint³⁴ tárgyaltak az Ahmed Szudki al-Dzsundi vezette jordániai küldöttséggel, amely február 28-án érkezett meg Rodoszra. A tárgyalásokat vezető Bunche itt megtudta, hogy Izrael és Jordánia között folyamatosan zajlottak és zajlanak titkos tárgyalások, bár ennek eredményeibe őt nem avatták be. Abdalláh királynak az állt érdekében, hogy minél hamarabb meg tudjon egyezni Izraellel, kormánya viszont épp a tárgyalások lassítását szorgalmazta, mert félt attól, hogy Jordániának meg kell majd hajolnia az izraeli akarat előtt. Abdalláh ezért úgy döntött, olyan delegációt küld Rodoszra, amely nem igazán kompetens a tárgyalások lefolytatására. Így elhallgattathatja a kormányában az elégedetlen, vagy inkább óvatos hangokat, miközben ő tovább folytathatja a titkos tárgyalásokat.³⁵ A delegáció tagjai közül többen nem is jártak soha a Nyugati Parton, nem ismerték az ottani körülményeket, ráadásul többségük alacsonyrangú katona volt, nem tudtak, nem mertek önállóan döntést hozni a felmerült kérdésekben. „Tehetetlenné, elveszettnek tünnek, minden apró kérdésben a fővárostól kértek útmutatást”,³⁶ teljesen hiányzott belőlük a politikai irányítás, manőverezés minden tehetsége.³⁷ Az izraeli–jordániai tárgyalásokat a többi megbeszéléshez képest egyedivé tévő körülmények közül

³³ Uo. 89.

³⁴ Az izraeli delegáció feladata volt tárgyalni arról, hogy az iraki frontot lehetőleg tolják el keletre, és így az Ara vádi az ő kezükbe kerüljön, az Arab Légiónak vonuljon vissza Latrunból, s fogadják el az Araba vádit mint határvonalat a két ország között. Ebből az következik, hogy Jordániának ki kellett volna vonulnia a Negevől. Továbbá Jeruzsálemmel kapcsolatban Izrael szabad összeköttetést akart a Szkópusz-hegyre és a Siratófalhoz, valamint Jeruzsálemet vasútvonallal szeretnék volna összekötni Tel-Avivval, és szabad összeköttetést kívántak a Holt-tengerrel is. Shlaim, 284.

³⁵ Ben-Dror, 884–885.

³⁶ Shlaim, 284–285.

³⁷ Jensehaugen – Henriksen Waage, 90.

ez volt az egyik legfontosabb, hiszen a többi arab ország a legmagasabb állami tisztviselőit küldte az egyeztetésekre.

Az első tárgyaláson Bunche elmondta, hogy a felek már önként megtették az első lépést a béke felé, amikor 1948. november 30-án tűzszüneti egyezményt kötöttek Jeruzsálemben, továbbá kijelentette, hogy ő csak mint az ENSZ megbízottja van jelen a tárgyalásokon, a döntéseket a delegációknak maguknak kell meghozniuk.³⁸

A tárgyalások menetét azonban Izrael katonai akciója megzavarta. A két fél nem tudott megegyezésre jutni a Negevvel kapcsolatban. At-Tall Jeruzsálemben próbált tűzszünetet kötni Izraellel, amely rögzítette volna a status quót, vagyis Jordánia a Negevben maradhatott volna. Sárett kijelentette, hogy Izrael csak akkor hajlandó egyezményt kötni, ha Jordánia visszavonul az Araba vádi mögé, vagyis elhagyja Izrael területét. Ha az Arab Légiónak távozik Izraelből, a két hadsereg összecsapása elkerülhetetlen.³⁹ Március 9-én végül megindították az Uvda-hadművelet, melynek során két dandár indult meg Éilat felé. Fegyveres összecsapásra végül nem került sor, 11-én az izraeli erők harc nélkül foglalták el a kikötőt.

Mindeközben Rodoszon al-Dzsundi panaszt tett Bunche-nál, aki kérdőre vonta Siloáhot az akció miatt. Az izraeli válaszában rámutatott arra, hogy Izrael semmi rosszat nem tett, hiszen nem lépte át az állam határait.⁴⁰ Bunche március 10-én Siloáhhhoz írt levelében idézi al-Dzsundi panaszát, amelyben al-Dzsundi kifejezte abbéli aggodalmát, hogy ha Izrael folytatja a negevi agresszióját, az nevetségessé teszi a tárgyalásokat, és azok megszakításához vezethet.⁴¹ Bár Abdalláh király fel volt háborodva az izraeliek viselkedésén, nem akarta megszakítani a tárgyalásokat. Bunche nyomására a felek március 11-én tűzszünetet kötöttek. Az események arra engednek következtetni, hogy tulajdonképpen Izraelé volt a politikai, diplomáciai és katonai vezető szerep, és hogy a fegyverszünetet csak akkor kötötte meg, amikor már mindent elért a másikkal szemben, azaz kényszerítő politikája siker-

³⁸ Az izraeli–jordániai fegyverszüneti tárgyalások első ülésének jegyzőkönyve (1949. március 4.) In: Rosenthal, Yemina (szerk.): *Documents on the Foreign Policy of Israel*. Vol. 3. Armistice Negotiations with the Arab States. December 1948 – July 1949. Israel State Archives, Jerusalem, 1983. 366. (a továbbiakban: Documents of Israel)

³⁹ Gelber, 80.

⁴⁰ Izrael joggal hivatkozhatott az ENSZ 1947-es felosztási határozatára.

⁴¹ Bunche levele Siloáhhhoz. In: Documents of Israel. 379.

rel járt.⁴² Más szavakkal: Izraelnek nem volt érdeke a hadművelet miatt megszakítani a tárgyalásokat Jordániával, csupán a számára legeslegkedvezőbb katonai-diplomáciai pozícióval akart rendelkezni, és az alapján megkötni a fegyverszünetet.

Bunche úgy értékelte az eseményeket, hogy Izrael megszegte a tűzszünetet, de Jordánia mégis úgy tesz, mintha nem történt volna semmi, ezért felmerült benne a gyanú, hogy az akció jordániai beleegyezéssel zajlott.⁴³ A korábban leírtak értelmében viszont véleményem szerint Bunche feltevése nem helytálló. Abdalláh céljai közt éppen az szerepelt, hogy csapatokat állomásoztathasson a Negeven, ugyanakkor nem akart sem katonailag, sem politikailag konfrontálódni Izraellel, annál is inkább, mert még voltak olyan kérdések, amelyekben meg akart vele egyezni.

Ezek közül az egyik az iraki fronttal kapcsolatos megállapodás tető alá hozatala volt. A Nyugati Part északi részét még a háború alatt foglalta el az iraki hadsereg. Az itteni helyzetet az tette igazán bonyolulttá, hogy Irak nem vett részt a fegyverszüneti tárgyalásokon, hanem – mint láttuk – Jordánia képviselte, amiről a két Hásimita-ország még 1949. február 1-jén egyezett meg. Az irakiak eleinte arra gyanakodtak, hogy Abdalláh az ő kárukra titkos megállapodásokat fog kötni a cionistákkal és Bunche-csal. Annak érdekében, hogy ezt elkerüljék, Irak sokat gondolkodott azon, hogy mégiscsak részt vesz a tárgyalásokon, de csak oly módon, hogy küldöttet a jordániai delegáció tagjai lennének.⁴⁴

Irak éppen a zsidó állam negevi akciója közepette, március 10-én egyezett bele, hogy tizenöt napon belül hazahívja csapatait a Nyugati Partról, ekkor viszont Jordánia kezdett tiltakozni. Glubb, a Légio parancsnoka szerint ezáltal a jordániai seregek túl nagy területet kellene az ellenőrzése alatt tartania.⁴⁵ Mindeközben Izrael, amelynek (mint korábban említettük) továbbra is területi követelései voltak a Nyugati Part északi részén, abból az okból kifolyólag, hogy a március 11-i izraeli–jordániai tűzszüneti egyezmény nem rendelkezett az iraki frontról, elérkezettnek látta az időt, hogy újabb katonai akciót tervezzen. Alig pár óra telt még csak el azóta, hogy az Uvda-hadművelet sikerrel zárult, de 12-én már érkezett is a parancs az újabb terv előkészítéséről. A „Fogat fogért” hadműveleti terv célja az iraki sereg keletre való eltolása, egyszer-

⁴² Jensehaugen – Henriksen Waage, 91.; Shlaim, 288.

⁴³ Ben-Dror, 888.

⁴⁴ Uo. 890–891.

⁴⁵ Gelber, 80.; Shlaim, 289.

smind a két fél közötti határvonal módosítása, az Ara vádi elfoglalása volt. Ezzel azonban megint csak Abdalláhhall kerültek szembe, mivel a király az egész iraki sereg által ellenőrzött területre igényt tartott.⁴⁶ Abdalláh elbizonytalanodott az izraeliek újabb lépése miatt, az irakiak hiába sürgették, hogy a Légió vegye át a frontot. Március 14-én sürgős üzenetet küldött Sárrett külügyminiszternek, melyben arról érdeklődött, igaz-e, hogy az izraeliek elfoglalják a Nyugati Part északi részét az iraki sereg távozása után. A másnapi válaszában Sárrett a fegyverszünet megszegésének minősítette az iraki front Arab Légió általi esetleges átvételét.⁴⁷ Abdalláh a nézeteltérést inkább tárgyalás útján kívánta rendezni, ezért meghívta Dajant Sunehbe.⁴⁸ Az izraeli–jordániai fegyverszüneti tárgyalások legfontosabb időszaka kezdődött el, amely nem Rodoszon, hanem Sunehben zajlott, és ami a legfontosabb, az ENSZ közvetítői részvétele nélkül. A fegyverszünet megkötésében a Sunehben zajló tárgyalások kiemelt, sőt kizárólagos szerepet játszottak.⁴⁹

Mindeközben a rodoszi tárgyalásokon az iraki frontról nem esett szó. Jeruzsálemről annál inkább. Mivel a felek nem tudtak megegyezni a várossal kapcsolatban, Bunche úgy döntött, saját kezébe veszi a kezdeményezést, és alternatív megoldási javaslatot készít Jeruzsálemre vonatkozóan.⁵⁰ Ennek fő mondanivalója az volt, hogy a várost demilitarizált zónává kell alakítani, tehát szükségszerűen minden fegyveres erőnek vissza kellene vonulnia a zóna határa mögé. A zóna védelmében pedig az ENSZ is részt venne.⁵¹ Elmondható tehát, hogy Bunche lényegében az 1947-es ENSZ-felosztási határozat Jeruzsálemre vonatkozó részét kívánta megvalósítani, amit mindkét fél elutasított.⁵² Bunche ezen lépése szintén arra ösztönözte a két országot, hogy Rodoszon kívül, az ENSZ-t mellőzve kössenek fegyverszünetet, mely Jeruzsálemre vonatkoztatva az 1948. november 30-i tűzszüneti egyezményen alapul.⁵³

Az „igazi” tárgyalásokra⁵⁴ tehát Abdalláh téli rezidenciáján, Sunehben került sor. Dajan március 18-án Jeruzsálemben átadta at-Tall alezredesnek hazá-

⁴⁶ Ben-Dror, 891.

⁴⁷ A válaszlevelet idézi: Shlaim, 292.

⁴⁸ Gelber, 82–83.

⁴⁹ Jensehaugen – Henriksen Waage, 80.

⁵⁰ Shlaim, 290.

⁵¹ Documents of Israel, 419–423.

⁵² Shlaim, 290.

⁵³ Uo.

⁵⁴ A kifejezést Jensehaugen – Henriksen Waage használja. 80.

ja követeléseit. Eszerint Izrael, amennyiben megkapja az Ara vádi területét, szemet huny afelett, hogy az Arab Légión átveszi az iraki hadsereg helyét a térségben.⁵⁵ Abdalláh és Dajan másnap tárgyalt Sunehben. A király tudta, hogy ismét kész helyzet elé állították. Két lehetősége volt: elfogadja a követeléseket, vagy Izrael támadást indít, hogy megszerezze a területet. Dajan felajánlotta Abdalláhnak, hogy Izrael beleegyezik az iraki front Arab Légión általi átvételébe, amennyiben a Légión 15 kilométerre visszavonul délkelet felé.⁵⁶ Cserébe Jordánia „még meg nem határozott” területeket kapna.⁵⁷ Abdalláh a tárgyalás után 24 órát kapott, hogy elfogadja Izrael feltételeit, máskülönben Izrael visszavonja ajánlatait, és elindítja a „Fogat fogért” hadműveletet.⁵⁸ Ki is adták a parancsot, hogy március 20-án este hajtsák végre az akciót, de a király még időben elfogadta az ajánlatot, a hadműveletet így lefűjték.⁵⁹ Abdalláh mindenképpen titokban akarta tartani, hogy Izraellel külön fórumon tárgyal, még a rodoszi jordániai delegáció sem tudott a sunehi tárgyalásokról, ami újabb bizonyítéka annak, hogy nem a rodoszi tárgyalások játszották a főszerepet az izraeli–jordániai fegyverszünet megkötésében.⁶⁰

Abdalláh elérkezettnek látta az időt, hogy bármi áron egyezményt kössön Izraellel. „Mit veszíthetünk, ha odaadunk nekik néhány dombot, hogy megvédjék a hazájukat?”⁶¹ Néhány napra még a rodoszi delegáció vezetőjét, al-Dzsundit is hazahívta Ammánba, bár ő a 22–23-i sunehi tárgyalásokon nem vett részt.⁶² At-Tall alezredes értesítette Dajant, hogy Jordánia kész a megállapodásra, és kérte, hogy az izraeli delegáció március 22-én este 7 órakor legyen Jeruzsálemben. Innen at-Tall kocsival sötétedés után Sunehbe fuvarozta a (többek között) Dajan, Valter Ejtán⁶³ és Jigáél Jadín⁶⁴ alkotta delegáci-

⁵⁵ Uo. 93.

⁵⁶ Telegram Ammanból a Foreign Office-nak. (1949. március 23.) In: Priestland, Jane (szerk.): *Records of Jordan 1919–1965*. Vol. 6. 1948–1950. Cambridge Archive Editions, 1996. 337. (a továbbiakban: *Records of Jordan*.)

⁵⁷ Telegram Ammanból a Foreign Office-nak (1949. március 21.) Uo. 335.

⁵⁸ Jensehaugen – Henriksen Waage., 94.

⁵⁹ Ben-Dror, 892.

⁶⁰ Uo.

⁶¹ Idézi: Shlaim, 295–296.

⁶² Ben-Dror, 892.

⁶³ Valter Ejtán (1910–2001) magas rangú izraeli diplomata. 1948–1959 között a külügyminisztérium főigazgatója, majd 11 évig (1959–1970) Izrael franciaországi nagykövete volt.

ót. A tárgyalások éjszaka hat órán át zajlottak, ám nem valami barátságos hangulatban. Az izraeliek ellentmondást nem tűrően, térképeken mutogatva követelték az iraki frontvonal kiigazítását. A front eltolásával egy nem túl széles (átlagosan 5 kilométer), ámde kb. 60 kilométer hosszú terület (15 arab településsel és 12 000 lakossal⁶⁵) került volna izraeli fennhatóság alá. A jordániaiak (jelen volt Abdalláh király, at-Tall és Husszein Sziráj helyettes külügyminiszter⁶⁶) azzal próbáltak érvelni (sikertelenül), hogy nekik kötelességük az itt élő palesztinai arab lakosság jogait védeni.⁶⁷ Továbbra is hangsúlyoznunk kell, hogy Abdalláh nem akart, és nem is lett volna képes sem katonai, sem diplomáciai fórumon fellépni Izrael ellen, így csak egyetlen lehetősége volt, elfogadni Izrael ultimátumát. Az izraeliek azzal fenyegettek, hogy ha 24 órán belül nem írják alá az egyezményt, megkezdik a „Fogat fogért” hadműveletet. Március 23-án délután at-Tall telefonon értesítette a másik felet arról, hogy Jordánia kész megkötni az egyezményt, amire még aznap este Sunehben sort is kerítettek.⁶⁸ Az egyezmény értelmében Izrael beleegyezett, hogy az iraki frontot az Arab Légiónak vegye át, de erre csak az általános fegyverszüneti egyezmény aláírása után kerülhetett sor. Meghatározták azt is, hogy hol húzódjon a két fél közötti demarkációs vonal.⁶⁹

Az egyezményben foglaltak szerint azt mindkét kormánynak ratifikálni kellett, különben érvényét veszti. Erre mindkét félnek március 30-ig volt lehetősége. Abdalláahnak szerencséje volt, hogy a számára egyáltalán nem kedvező egyezményt csak egy héttel a megkötése után kellett ratifikálni, ahhoz ugyanis a jordániai miniszterelnök aláírása is szükséges volt, de ő ekkor éppen Libanonban tartózkodott. Az egyezmény érvénybe lépéséig még egy hét volt hátra, így a királynak lehetősége volt a nagyhatalmaktól is segítséget kérni.⁷⁰ Truman amerikai elnöknek írt üzenetében azt kérte, hogy az Egyesült Államok nyomásgyakorlással próbálja rávenni Izraelt, hogy mond-

⁶⁴ Jigáél Jadín (1917–1987) 1933-ban csatlakozott a Hágánához, majd az állam megalapítása után az Izraeli Védelmi Erők vezérkari főnökévé nevezték ki. 1952-ben leszerelt, és régészetből szerzett doktori fokozatot.

⁶⁵ Jensehaugen – Henriksen Waage, 94.

⁶⁶ Shlaim, 297.

⁶⁷ Uo. 295–297.

⁶⁸ Uo. 299.

⁶⁹ Egyezmény a Jordániai Hásimita Királyság és Izrael Állam között (1949. március 23.). *Records of Jordan*, 367–369.

⁷⁰ Jensehaugen – Henriksen Waage, 94.; Shlaim, 303.; Gelber, 84.

jon le további területi követeléseiről.⁷¹ Az amerikaiak azonban csak azt követelték Izraeltől, hogy tartózkodjanak az Arab Légio vagy az iraki sereg elleni katonai akciótól.⁷²

Időközben Siloáh március 25-én tájékoztatta Bunche-ot az Izrael és Jordánia között megkötött egyezményről, és arra kérte a közvetítőt, hogy haddalassa el a következő tárgyalást, mivel a jordániai delegáció nem is tud a sunehi titkos megállapodásról. Bunche elfogadta Siloáh javaslatát.⁷³ Másnap Bunche próbált nyomást gyakorolni a felekre, mert egy héten belül meg akarta kötni a fegyverszüneti egyezményt, sőt két nappal később még az izraeliek fenyegetését is tolmácsolta al-Dzsundinak: ha Jordánia nem hajlandó mihamarabb megkötni a fegyverszünetet, akkor az iraki frontról nem fognak tárgyalni,⁷⁴ vagyis katonai akciót helyeztek kilátásba. Ha az iraki front nem került volna bele az egyezménybe, Jordánia helyzete bizonytalanná vált volna a Nyugati Parton.

Március 27-én at-Tall Jeruzsálemben tárgyalt az izraeliekkel, és három módosítási javaslatot ismertetett a 23-i egyezménnyel kapcsolatban: (1) hozzák nyilvánosságra az egyezményt, (2) készítsenek menetrendet a területek átadásáról, és (3) módosítsák a demarkációs vonalat. Izrael csak a harmadik módosítási javaslatot utasította el.⁷⁵ A sunehi titkos egyezményt végül március 30-án módosították.⁷⁶

A március 30-i megállapodás után Abdalláh beleegyezett a fegyverszüneti szerződés megkötésébe. Mozgástere annyira beszűkült, hogy végül – annak érdekében, hogy ne veszítsen még több területet a Nyugati Parton – a végső megegyezést szorgalmazta. Április 1-jén Siloáh jelentette Bunche-nak, hogy Jordánia kész aláírni a megállapodást, így a megbízott hozzá is látott az előkészületekhez. Másnap al-Dzsundi is visszatért Rodoszra, hogy április 3-án részt vegyen az ünnepségen.⁷⁷ Az izraeli–jordániai Általános Fegyverszüneti Egyezmény attól különbözik a többi ilyen egyezménytől, hogy ez a sunehi titkos megegyezéseken és a még 1948. november 30-án

⁷¹ Jensehaugen – Henriksen Waage, 94.

⁷² Gelber, 85.

⁷³ Ben-Dror, 892.

⁷⁴ Uo. 894.

⁷⁵ Gelber, 87–88.

⁷⁶ Shlaim, 309.

⁷⁷ Ben-Dror, 896.

megkötött tűzszüneti egyezményen alapul.⁷⁸ Meghatározta, hol helyezkedik el a felek közötti demarkációs vonal. Ami Palesztinát illeti, az elnevezés hosszú időre eltűnt a térképekről, helyette a Nyugati Part, ritkábban a Nyugat-Jordánia elnevezést használták.⁷⁹ Ugyanakkor az egyezmény nem gondoskodott teljes mértékben a Jeruzsálemmel és Holt-tengerrel kapcsolatos problémákról. A 8. cikk viszont rendelkezett egy közös bizottság felállításáról, amely ezekkel a kérdésekkel foglalkozott volna. Nagyon fontos megjegyezni, hogy ebben a bizottságban ENSZ-megbízottak nem kaptak helyet.⁸⁰

Az egyezményt végül mindkét fél sikernek könyvelhette el. Abdalláhnak sikerült elérnie, hogy Izrael formálisan elismerje a Nyugati Part Jordánia általi bekebelezését. A 2. cikk kimondja, hogy „az Egyezmény egyetlen intézkedése sem sértheti egyik fél jogát, igényeit, pozícióit sem a Palesztina-kérdés alapvető, békés rendezésével kapcsolatban”.⁸¹ Jeruzsálem továbbra is megosztott maradt, és az ENSZ-t is sikerült távol tartani a beavatkozástól. A fegyverszünet megkötésével Izrael és Jordánia között véget ért a háború, bár a két ország között ez a konfliktus inkább csak politikai téren zajlott.⁸² Avi Shlaim gondolatai idézve: „Minden hiányossága ellenére a Jordániával megkötött fegyverszüneti egyezmény az izraeli diplomácia fényes győzelmének tekinthető.”⁸³ Abdalláh számára pedig „az egyezmény, annak ellenére, hogy sok engedményre kényszerült és megannyi követeléssel szembe-sült, a lehető legjobb dolog volt a lehetséges alternatívákhoz képest”.⁸⁴

Összegzés

Az első arab–izraeli háború pikantériája abban áll, hogy Jordániát nemigen lehet egyik háborús fél szövetségésének sem tekinteni. Rostoványi Zsolt szavai, úgy vélem, nagyon jól magyarázzák a kialakult helyzetet:

⁷⁸ Általános Fegyverszüneti Egyezmény Izrael Állam és a Jordániai Hásimita Királyság között. <https://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/History/isjorarm.html>, letöltés: 2014. november 12.

⁷⁹ Shlaim, 312.

⁸⁰ Uo. 313.; A fegyverszüneti egyezmény 8. cikke.

⁸¹ Az egyezmény 8. cikke.

⁸² Kivéve persze Jeruzsálemet, ahol még 1948 májusában a háború talán legvéresebb csatája folyt a két fél között. Rostoványi, 109.

⁸³ Shlaim, 313.

⁸⁴ Uo. 314.

„[Abdalláh] hivatalos arab szövetségesei voltaképpen riválisai és ellenfelei voltak, míg »hivatalos« ellenfele (Izrael) fokozatosan a szövetségesevé vált.»⁸⁵ Láthattuk, Jordániának a háború alatt végig az volt a célja, hogy az ellene a közel-keleti hegemoniáért küzdő arab államok, elsősorban Egyiptom és Szíria ne tudjanak Palesztinában gyökeret verni, és ezért végig fenntartotta titkos kapcsolatait a zsidó állammal. Ne feledjük azonban, hogy Jordániának nem sikerült elérnie minden célját, csak a legfontosabbakat, mégpedig Izrael miatt. A Nyugati Part és fél Jeruzsálem így is az ő kezében maradt. Egyéb céljai, amelyekről részletesen beszéltünk, az izraeli kényszerítő politika jóvoltából nem valósultak meg.

Izrael katonai dominanciájának köszönhető, hogy képes volt kényszerítő politikát kifejteni Jordániára. Abdalláhnak nagyon szűk mozgástere volt, amit próbált maximálisan kihasználni. Mind a Negevvel, mind az Ara vádival kapcsolatban elmondhatjuk, hogy a király Izrael nyomásának nem tudott ellenállni, viszont nem is akart katonai konfrontációba keveredni. Ennek köszönhető, hogy Izrael harc nélkül foglalta el mindazokat a területeket, amelyeket Jordániával szemben meg akart szerezni.

Ugyanakkor Jordánia is meg lehetett elégedve a fegyverszünettel. Hiszen Izrael lényegében elismerte a Nyugati Part feletti szuverenitását, és ezzel növelni tudta országa területét. Jeruzsálem egyik felének az országához való csatolásával viszont presztízsgyőzelmet aratott. Ugyanakkor a háború legnagyobb vesztesei, a palesztinai arabok joggal mondhatták, hogy a zsidók és Abdalláh elvették tőlük az ENSZ által nekik ítélt államot. Abdalláh iránti gyűlöletük végül oda vezetett, hogy a királyt 1951-ben Jeruzsálemben meggyilkolták.

Izrael számára a fegyverszünet nem csak azt jelentette, hogy megnyerte a háborút, hanem azt is, hogy kétségtelenné vált: Izrael Állam fenn fog maradni. Ezt a tényt csak megerősítette, hogy az ENSZ 1949. május 11-én felvette tagjai közé az alig egyéves államot, és így az a szervezet 59. tagállama lett.⁸⁶ Az utókor ezt igazolta is, hiszen a zsidó állam ma is létezik, ráadásul azon határok között, amelyeket az 1949-es fegyverszünet értelmében húztak meg, ami tovább növeli az egyezmények jelentőségét.

A fentiek fényében úgy gondolom, nagyon óvatosan kell fogalmaznunk akkor, amikor Jordániát Izrael ellenségének vagy szövetségeseének tituláljuk. Utóbbival kapcsolatban mindig eszünkbe kell jusson, hogy bár a két állam

⁸⁵ Rostoványi, 106.

⁸⁶ Gilbert, 239.

között szoros volt a kapcsolat, mégis Izrael politikai és katonai eszközökkel juttatta érvényre saját akaratát a másik kárára, amiből arra kell következtetnünk, hogy a zsidó állam alapvetően ellenségként kezelte Jordániát.

Felhasznált irodalom

Forrásgyűjtemények

LUGOSI Győző (szerk.): *Dokumentumok a Közel-Kelet 20. századi történetéhez*. L'Harmattan, Budapest, 2006.

PRIESTLAND, Jane (szerk.): *Records of Jordan 1919-1965*. Vol. 6. 1948–1950. Cambridge Archive Editions, 1996.

ROSENTHAL, Yemina (szerk.): *Documents on the Foreign Policy of Israel*. Vol. 3. Armistice Negotiations with the Arab States. December 1948 – July 1949. Israel State Archives, Jerusalem, 1983.

Monográfiák

ABIDI, Aqil Hyder Hasan: *Jordan. A Political Study 1948–1957*. Asia Publishing House, New York, 1965.

CLEVELAND, William L. – BUNTON, Martin: *A History of the Modern Middle East*. (4th ed.). Westview Press, Boulder, 2009.

FADDAH, Mohammad Ibrahim: *The Middle East in Transition. A Study of Jordan's Foreign Policy*. Asia Publishing House, London, 1974.

GELBER, Yoav: *Israeli-Jordanian Dialogue 1948–1953. Cooperation, Conspiracy or Collusion?* Sussex Academy Press, Brighton, 2004.

GILBERT, Martin: *Izrael története*. Pannonica, Budapest, 2000.

J. NAGY László: *Az ummától a nemzetállamig. Az arab országok története a 19–20. században*. SZTE Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó, Szeged, 2009.

MAAN, Abu Nowar: *The Jordanian-Israeli War 1948–1951. A History of the Hashemite Kingdom of Jordan*. Ithaca Press, Reading, 2002.

MAKAI György: *Izrael három háborúja*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1968.

OSZETZKY Tamás: *Arab–izraeli háborúk, 1948–1982*. Zrínyi, Budapest, 1984.

PAPPÉ, Ilan: *The Making of the Arab-Israeli Conflict 1947–1951*. I.B. Tauris, London, 2001.

ROBINS, Philip: *A History of Jordan*. Cambridge University Press, Cambridge, 2004.

ROSTOVÁNYI Zsolt: *Együttélésre ítélve. Zsidók és palesztinok küzdelme a Szentföldért*. Corvina, Budapest, 2006.

SALIBI, Kamal: *The Modern History of Jordan*. I.B. Tauris, New York, 2010.

SHLAIM, Avi: *The Politics of Partition: King Abdullah, the Zionists and Palestine 1921–1951*. Oxford University Press, New York, 1990.

Tanulmányok

BEN-DROR, Elad: The Armistice Talks between Israel and Jordan, 1949: The View from Rhodes. *Middle Eastern Studies*, 48. évf., 6. sz. (2012. november) 879–902.

BRADSHAW, Tancred: Israel and the West Bank, 1948–1951. *Israel Affairs*, 16. évf., 2. sz. (2010. április) 234–250.

GAZIT, Mordechai: The Israel-Jordan Peace Negotiations (1949–51): King Abdallah's Lonely Effort. *Journal of Contemporary History*, 23. évf., 3. sz. (1988. július) 409–424.

HADDAD, William W. – HARDY, Mary M.: Jordan's Alliance with Israel and its Effects on Jordanian-Arab Relations. *Israel Affairs*, 9. évf., 3. sz. (2003. tavasz) 31–48.

HENRIKSEN WAAGE, Hilde: The Winner Takes All. The 1949 Island of Rhodes Armistice Negotiations Revisited. *The Middle East Journal*, 65. évf., 2. sz. (2011. tavasz) 279–304.

JENSEHAUGEN, Jørgen – HENRIKSEN WAAGE, Hilde: Coercive Diplomacy. Israel, Transjordan and the UN – a Triangular Drama Revisited. *British Journal of Middle Eastern Studies*, 39. évf., 1. sz. (2012. április) 79–100.

KARSH, Efraim: The Collusion That Never Was: King Abdullah, the Jewish Agency and the Partition of Palestine. *Journal of Contemporary History*, 34. évf., 4. sz. (1999. október) 569–585.

RONEN, Yitzhak: A Small Consolation for a Big Loss: King Abdallah and Jerusalem During the 1948 War. *Israel Affairs*, 14. évf., 3. sz. (2008. június) 398–418.

SELA, Avraham: Transjordan, Israel and the 1948 War: Myth, Historiography and Reality. *Middle Eastern Studies*, 28. évf., 4. sz. (1992. október) 623–688.

SHLAIM, Avi: The Debate about 1948. *International Journal of Middle Eastern Studies*, 27. évf., 3. sz. (1995. augusztus) 287–304.

SOFER, Naim: The Political Status of Jerusalem in the Hashemite Kingdom of Jordan 1948–1967. *Middle Eastern Studies*, 12. évf., 1. sz. (1976. január) 73–94.

WRIGHT, Esmond: Abdallah's Jordan: 1947–1951. *The Middle East Journal*, 5. évf., 4. sz. (1951. ősz) 439–460.

Internetes források

Jewish Virtual Library, <https://www.jewishvirtuallibrary.org/index.html>

Az ENSZ honlapja, <https://www.un.org>